

Józef Borzyszkowski

KOLOKWIA GDAŃSKIE 1986—1989*

Specyfiką Gdańska i całego Pomorza — odwiecznej ziemi kresowej — jest fakt przetrwania na tym styku słowiańsko-germańskim, polsko-niemieckim, rodzimej kultury i społeczności kaszubskiej. Kaszubi bowiem stanowią pozostałość lechickich Pomorzan. Do ogólnopolskiego skarbca wnoszą to, co w swoim języku, tradycji i świadomości uchowało się z kultury Słowian nadbałtyckich. Jako zwarta społeczność przetrwali na wschodnim Pomorzu, w bezpośrednim zapleczu Gdańska, a także wśród jego mieszkańców, stanowiąc najliczniejszą grupę miejscowej społeczności polskiej a zarazem i katolickiej do 1945 roku.

Gros Kaszubów mieszka w obrębie granic Diecezji Chełmińskiej, obejmującej nie tylko Kaszuby ale i inne regiony Pomorza — Kociewie, Bory Tucholskie i Krajnę oraz Ziemię Chełmińską. Do 1920 r. do tejże diecezji należała większa część późniejszego Wolnego Miasta Gdańska (Diecezji Gdańskiej) oraz Ziemia Lęborsko-Bytowska i Złotowszczyzna (część Krajny), dziś najbogatsza część Kościoła Koszalińsko-Kołobrzeskiego.

Kościół Chełmiński i Gdański, ich duchowieństwo, zarówno w przeszłości jak i dziś mają swoje istotne miejsce w rozwoju regionalnego ruchu kaszubsko-pomorskiego. W ethosie Pomorzan bardzo ważne są wartości związane z Kościołem, z chrześcijańską kulturą zachodniej Europy. Wyrazicielem ruchu kaszubskiego jest dziś Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Stawia ono sobie za cel zachowanie i rozwój specyficznych wartości materialnych i duchowych oraz ich twórcze przeniesienie do skarbca kultury ogólnopolskiej. Zrzeszenie, którego oddziały pracują

* Wprowadzenie w historię i tematykę Kolokwiiw Gdańskich zostało zredagowane i przesłane 16 I 1990 r. Niestety, z przyczyn od Redakcji niezależnych, to wprowadzenie i wszystkie podstawowe wykłady wygłoszone podczas dwóch pierwszych kolokwiiw i potem przysłane do druku dopiero teraz ukazać się mogą w niniejszym tomie „Studiów Gdańskich”. W międzyczasie jednak zaszły poważne zmiany w życiu państwowym i kościelnym w Polsce i to tłumaczy pewne twierdzenia w wypowiedziach Autorów.

w ramach granic kilku województw i diecezji, a Zarząd Główny ma swoją siedzibę w Gdańsku, przed kilkunastu laty zapoczątkowało cykl swoistych seminariów pod nazwą „Spotkania Pelplińskie”. Współorganizatorem i gospodarzem spotkań jest Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie. Spotkania te zaczęto organizować z myślą o zgłębieniu problemów historii i współczesności kaszubsko-pomorskiej, o zbliżeniu środowisk ludzi świeckich i duchownych, o współodpowiedzialności za kościół lokalny oraz za region i jego kulturę jako dla nas najbliższą część Polski.

Spotkania Pelplińskie w swym nieco już ustalonym wydaniu przyjęły postać seminariów głównie historycznych ale mocno osadzonych w realiach współczesności. Tematyka historyczna zdominowała je m. in. w związku z przygotowaniami jubileuszu 750-lecia Diecezji Chełmińskiej. Uczestniczą w nich duchowni diecezjalni i zakonnici nie tylko z Diecezji Chełmińskiej, także klerycy, głównie z Pelplina, liczni przedstawiciele środowiska naukowego i inteligencji zarówno ośrodków uniwersyteckich (Gdańsk, Toruń) jak i innych miast, a także wsi z całego Pomorza.

Szczególne więzi łączące Diecezję Chełmińską i Gdańską, skąd inąd jedność ich części choćby w postaci Trójmiasta, stanowiły jeden z elementów uświadamiających potrzebę zorganizowania podobnych spotkań w Oliwie. Podejmując tę inicjatywę, głównie w imieniu środowiska uczestników gdańskich, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w porozumieniu z Kurią Biskupią Gdańską zaprezentowało w 1986 roku program I Colloquium Gdańskiego, zrealizowany w Seminarium Biskupim w Oliwie, które przejęło funkcje gospodarza owych rozmów i dyskusji. Powstało dzięki temu nowe forum wymiany wiedzy i myśli, wzajemnego ubogacania świeckich i duchownych, szukania prawdy pod kierunkiem wybitnych znawców dyskutowanej problematyki.

Inaugurując I Colloquium Gdańskie 18 października 1986 r. ks. bp dr Tadeusz Gocłowski w przytomności Biskupa Chełmińskiego ks. Mariana Przykuckiego i sufragana ks. bpa Andrzeja Śliwińskiego z Gdyni wspomniał o chwalebnej zazdrości, co szkody nie czyniąc, sam tylko słodki owoc przynosi. „Pozazdrościła” Oliwa Pelplinowi — pięknie owocujących u sąsiadów Spotkań Pelplińskich i otworzyła mury swojego seminarium dla gości z całego Pomorza od Szczecina do Olsztyna. Także w Oliwie tematyka I Colloquium była historyczna — *„Chryścianizacja Pomorza a dawne religie Słowian nadbałtyckich”*. Historia Pomorza jest wciąż słabo rozpoznana, a jeszcze mniej powszechnie znana. Stąd wszelkie sympozja w owej materii to kolejne cegiełki, z których w przyszłości mogą powstać coraz doskonalsze budowle — syntezy. Ks. Biskup w słowie wstępnym zwracając się do wszystkich zebranych powiedział m. in.: *„Szczęśliwy i mądry jest naród konsekwentny w obronie wartości two-*

rzących jego tożsamość. Im bardziej zagrożona jest tożsamość współczesna, tym mocniej trzeba jej szukać w historii, tym głębiej sięgać do korzeni”.

I Colloquium Gdańskie trwało dwa dni. W dniu 18 października program wypełniły trzy referaty i dyskusja pod przewodnictwem ks. bpa doc. dra hab. Zygmunta Pawłowicza i doc. dra hab. Andrzeja Zbierskiego. Prof. dr hab. Leszek Moszyński, wybitny sławista z Uniwersytetu Gdańskiego, przedstawił referat na temat „Dawne religie Słowian nad Bałtykiem”. Prof. dr hab. Gerard Labuda z Poznania, znany w Europie mediewista z Zakładu Historii Pomorza Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, wystąpił z referatem „Christianizacja Pomorza i jej promotorzy”. Trzeci referat, omawiający „Działalność misyjną Świętego Wojciecha i Świętego Ottona” wygłosił doc. dr hab. Stanisław Mielczarski z Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego.

Dzień drugi obrad pod przewodnictwem prof. Leszka Moszyńskiego rozpoczął referat ks. dr Alojzego Rotty z Gdańska (BSD): „Kult Świętego Wojciecha w Gdańsku dawniej i dziś”. Następnie w imieniu dra Zygmunta Szultki z Słupska referat poświęcony Górze Chełmskiej — jako pomorskiemu sanktuarium słynącemu w średniowiecznej Europie — odczytała jego żona dr Barbara Popieles-Szultka. Ostatnim mówcą zasadniczej części I Colloquium był ks. prof. Józef Kamiński z Pырzyc, który wygłosił referat „Kult świętego Ottona na Pomorzu Zachodnim”. W Pырzycach znajduje się jedyne na całym Pomorzu sanktuarium św. Ottona związane ze źródłem — studzienką pochodzącą z jego czasów.

W żywej dyskusji pojawiła się konkluzja, że bogactwo kultury i wartości religii Słowian nadbałtyckich stanowiły dobrze przygotowany grunt dla trwałego przyjęcia chrześcijaństwa. Dobrze się stało, że pamięć o tych dawnych tradycjach przechowana została w świadomości historycznej i kulturze Kaszubów i Pomorzan.

Pierwszego dnia „Colloquium Gdańskiego” A.D. 1986 ks. bp Tadeusz Gocłowski w obecności ks. bpa Mariana Przykuckiego oraz ks. bpa Andrzeja Śliwińskiego dokonał otwarcia wystawy kaszubskiej rzeźby ludowej „Sacrum i człowiek”. W słowie powitalnym skierowanym do obecnych rzeźbiarzy i gości podkreślono godność tej sztuki, jej głęboki związek z sacrum, jak również z duchem ludu. W pięknych, pocysterskich krużgankach przedstawiono blisko dwieście rzeźb, obejmujących bez mała kilkadziesiąt lat dziejów sztuki kaszubskiej — dzieła blisko 50 artystów, w tym wielu już nieżyjących. Z okazji wystawy wydano specjalny katalog. Scenariusz oraz samą wystawę przygotował w imieniu ZK-P Edmund Puzdrowski przy życzliwej współpracy pracowników Muzeum Diecezjalnego oraz kleryków Seminarium Duchownego w Gdańsku.

Na zakończenie pierwszego dnia Colloquium jego uczestnicy zostali

zaproszeni do katedry, gdzie odbył się zorganizowany przez Filharmonię Bałtycką koncert oratoryjny w wykonaniu Instrumentalensemble „Capella Concertante” z Szwajcarii oraz Chóru Akademickiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Ostatnim aktem I Colloquium Gdańskiego była pontyfikalna msza św. poprzedzona wykładem dr Jarosława Wenty z UMK w Toruniu „Świadomość odrębności Pomorzan w średniowieczu w oparciu o „Kronikę oliwską” i „Translacje św. Barbary”. Przerwę między wykładem a wejściem orszaku biskupiego wypełnił recital organowy Bogusława Grabowskiego z Akademii Muzycznej w Gdańsku. J.E.. Ks. Bp T. Gocłowski w homilii między innymi mówił o człowieku jako twórcy i biorcy kultury. Stwierdził, że każda autentyczna kultura otwarta jest na to, co istotne. A najistotniejszy jest człowiek. Zachodzi więc ścisła więź między kulturą i wiarą, bo — jak powiada Jan Paweł II — człowiek jest drogą Kościoła.

Organizatorzy I Colloquium Gdańskiego (ocenionego na piątkę — zob. „Pomerania” 1987 nr 1) przyjęli zasadę, że referaty będą przygotowane przez autorów w postaci artykułów i publikowane w „Studiach Gdańskich” — organie Gdańskiego Towarzystwa Teologicznego. Ta zapowiedź z 1986 r. staje się po 3 latach wydawniczym faktem.

Jednocześnie przyjęto, że kolejne Colloquium Gdańskie wejdzie do programu Gdańskiego Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej jako prolog do uroczystości inauguracyjnej Tygodnia w katedrze oliwskiej. Organizacja kolejnych Colloquiów — naukowych rozmów uczonych, twórców, działaczy kultury i animatorów życia Kościoła przyczynia się do wzbogacenia tradycji Oliwy jako ważnego centrum intelektualnego Pomorza między Szczecinem a Olsztynem, na całym wybrzeżu Bałtyku, w siedzibie Krajowego Duszpasterza Ludzi Morza.

II Colloquium Gdańskie odbyło się 17 i 18 października 1987 roku. Jego temat — „Warunki rozwoju Kościoła Katolickiego w Gdańsku i na Pomorzu w XIX i XX wieku”. W pierwszym dniu obrad dr Zygmunt Szultka ze Słupska w referacie „Kościół protestancki a germanizacja Pomorza środkowego w XIX w.”, w świetle nowych materiałów źródłowych, interesująco przedstawił długotrwałe zachowywanie przez ludność kaszubską tego regionu swego rodzimego języka i kultury, a także przytoczył fakty świadczące o udziale Kościoła protestanckiego w procesie germanizacji, co wywołało ożywioną dyskusję. Z podobnym oddźwiękiem spotkał się wspólny referat dra Leszka Belzyta z Torunia i dra Andrzeja Saksona z Poznania na temat stosunków narodowościowych i wyznaniowych na Warmii i Mazurach przed i po 1945 r. Natomiast referat nieobecnego ks. doc. dra hab. Lecha Bończy-Bystrzyckiego o odbudowie świątyń i organizacji sieci parafialnej na Pomorzu Środkowym i Zachod-

nim po 1945 r. został przedstawiony uczestnikom Colloquium tylko w formie tez.

Drugi dzień obrad wypełniła tematyka gdańska. Prof. dr Jerzy Stankiewicz z PG w referacie „*Dzieje odbudowy kościołów gdańskich po II wojnie światowej*” naszkicował kilka etapów trwającego do dziś dzieła odbudowy. W referacie i dyskusji wypłynął m. in. problem wyjaśnienia wszystkich okoliczności zniszczeń powstałych po 1945 r. w zabytkowej części Gdańska. Do swoistej refleksji pobudził komunikat mgra Edmunda Kizika z Uniwersytetu Gdańskiego na temat ideowych funkcji inskrypcji na murze kaplicy Matki Bożej Matemblewskiej. Mszę św. inauguracyjną GTKCh poprzedził wykład mgra Aleksandra Piwka, prezentujący różne style architektury na przykładzie historycznego kształtowania się współczesnej bryły katedry oliwskiej.

III Colloquium Gdańskie odbyło się w dniach 8 i 9 października 1988 r. Jego temat: „Człowiek — Kultura — Przyroda”. Przedmiotem zainteresowania uczestników i bardzo gorącej dyskusji były następujące referaty: „*Kultura jest formą stosunku człowieka do natury*” — prof. dr hab. Janusz Pasierb, ATK Warszawa, „*Przyroda w kulturze duchowej Kaszubów i Pomorzan*” — doc. dr hab. Jerzy Treder, Uniwersytet Gdański, „*Sumienie ekologiczne. — Odpowiedzialność człowieka za środowisko naturalne. — Aspekt moralny*” — ks. prof. dr Jan Grzesica, Seminarium Śląskie, Katowice, „*Cywilizacja postindustrialna. Jakie wzorce zachowania ludzi wobec środowiska naturalnego są pożądane?*” — dr Andrzej Kassenberg, Warszawa, „*Stan ruchu ekologicznego w Gdańsku i na Pomorzu*” — dr Andrzej Baranowski — Politechnika Gdańska.

Pierwszego dnia Colloquium w sobotnie popołudnie w kruzgankach Muzeum Diecezjalnego otwarto wystawę artystów gdańskich pt. „Kamień”, przygotowaną i zaprezentowaną przez Edmunda Puzdrowskiego. W niedzielę program uroczystej inauguracji GTKCh wypełniło sympozjum w katedrze poświęcone 1000-leciu Chrztu Rusi. Wykład na ten temat zaprezentował dr Włodzimierz Mokry z Krakowa, a Mszy św. przewodniczył i homilię wygłosił J.E. Ks. Bp dr Tadeusz Gocłowski.

IV Colloquium Gdańskie odbyło się 14 października 1989 roku. Poświęcone było tematowi „*Kościół w Polsce a na Zachodzie i Wschodzie Europy. Problem współodpowiedzialności świeckich za przyszłość Kościoła i Europy*”. Pierwszy referat „*Współodpowiedzialność świeckich za przyszłość Kościoła w Polsce*” wygłosił doc. dr hab. Andrzej Tyc z Torunia. Wychodząc ze stwierdzenia, że losy Kościoła w naszym kraju i Polski są ściśle ze sobą związane i że zachowanie się Kościoła może mieć istotny wpływ na rozwój sytuacji, prelegent scharakteryzował wyzwania, jakie stoją teraz przed Kościołem — duchowieństwem i świeckimi (solidarność międzyludzka, demokracja, potrzeba reform

wewnątrz Kościoła, aktywny udział świeckich katolików we wszystkich dziedzinach życia społecznego i politycznego. Wokół postaw księży, Kościoła — symbolu sukcesu, jedynej w Polsce oazy powodzenia, wokół potrzeby zaktywizowania się katolików, ich roli formacyjnej, koncentrowała się bardzo ożywiona dyskusja.

Po południu w zastępstwie nieobecnego autora Ojca dra Józefa Puciołowskiego z Gdańska jego referat „*Sytuacja i przyszłość Kościoła w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*” odczytał dr Jerzy Samp. Autor zawarł w nim następujące myśli: Chrześcijaństwo decydowało tu o duchowej niepodległości, komuniści uruchomili więc we wszystkich krajach zmyślny mechanizm niszczenia kościołów. Zachodzące współcześnie zmiany pozwalają mieć nadzieję na przywrócenie praw i wolności wiary.

W czasie dyskusji przedstawiciel Katolickiego Stowarzyszenia Akademickiego z RFN, gość KIK-u, A. Schuler omówił funkcjonowanie, zadanie i rolę tego typu organizacji w odbudowywaniu religijności i szerzeniu wiedzy religijnej wśród katolików niemieckich. Jak zwykle w rozmowach uczestniczyli Księża Biskupi. J.E. ks. bp ord. Tadeusz Gocłowski w homilii w czasie Mszy św. oraz w dyskusji nad pierwszym referatem podkreślił aktualność i trafność podjętej problematyki oraz potrzebę wsłuchania się w społeczną naukę Kościoła i w niej szukania wskazówek, jak poradzić sobie z niezliczonymi trudnościami, problemami niesionymi przez życie, jak uporać się ze spustoszeniami spowodowanymi także w nas przez kolektywizm marksistowski. Podziękował organizatorom za podejmowanie problemowej współodpowiedzialności i wyzwania czasu. W kruzgankach Muzeum Diecezjalnego tym razem ks. bp. Tadeusz Gocłowski otworzył indywidualną wystawę rzeźby ludowego mistrza i filozofa Józefa Chełmowskiego z Brus, wyróżniającego się od dawna rzadką wśród twórców wrażliwością na wyzwania czasu. Życie to walka, walka o szerokie dobro, a taką walką jest twórcza praca, postawa współodpowiedzialności za siebie i innych, za to z czym się utożsamiamy na codzień i od święta.

Colloquia Gdańskie mają swój cenny walor poznawczy i kształtujący osobowość uczestników — twórców referatów i ich odbiorców. Szczególną nadzieję budzi uczestnictwo kleryków, wkrótce najmłodszych kapłanów, przedstawicieli młodzieży, z którą tyle związanych nadziei — Kościoła i Polski, narodu ... Publikacja choćby tylko najciekawszych referatów w „Studiach Gdańskich” to dodatkowa i bardzo trwała wartość dla wszystkich stron ...